

TOMASZ JELONEK

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

ORCID: 0000-0002-4771-0021

Nazewnictwo funkcjonujące na językowo-kulturowych pograniczach miast i wsi w dobie globalizacji

Nazwy własne stanowią specyficzną warstwę leksyki każdego języka. „Są [one – uzup. T.J.] bowiem – jak pisze Ewa Rzetelska-Feleszko (2005b, s. 10) – silniej związane z całokształtem ludzkiej kultury – zarówno materialnej, jak i społecznej – niż jakikolwiek inny dział słownictwa”. Wpływ danej wspólnoty na proprialną sferę języka można obserwować już na poziomie aktu nominacji. Nazwy własne otrzymują tylko te elementy rzeczywistości pozajęzykowej, które z różnych przyczyn dana społeczność zdecydowała się wyróżnić (Jakus-Borkowa, 1987, s. 13). Warto wspomnieć o tym, że to kreator onimu, członek określonej wspólnoty, decyduje o wyborze motywu nazwo-twórczego mającego zasadniczy wpływ na specyfikę nazwy. Zazwyczaj utrwała on w proprium treści kulturowe, które są zgodne, jak pisze Halina Kurek (2003, s. 40), „z przyjętym w danej wspólnocie [...] systemem wartości”. Nazwy własne tworzą więc „archiwa kulturowe” ludności zamieszkującej określone terytoria, np. pogranicza miast i wsi. Dokumentują one dane dotyczące elementów kultury materialnej i duchowej, faktów historycznych, środowiska naturalnego czy kontaktów z innymi krajami, a ponadto rejestrują i odzwierciedlają szeroko pojęte zmiany i przeobrażenia zachodzące w środowiskach lokalnych.

W XX wieku do najważniejszych wydarzeń, które znacząco wpłynęły na proprialną sferę języka, należy zaliczyć m.in. I i II wojnę światową oraz transformację polityczno-gospodarczą zapoczątkowaną w 1989 roku. Kolejne epokowe zmiany nastąpiły na początku XXI wieku, a dokładnie po roku 2004, gdy Polska stała się jednym z krajów Unii Europejskiej. Wydarzenia te w znacznej mierze przyczyniły się do ewolucji polskiego systemu nazewnictwa. Potwierdzają to obserwacje m.in. E. Rzetelskiej-Feleszko (2001), która do czynników zewnętrznych, mających bezpośredni wpływ na kształt

nazewnictwa XX wieku zaliczyła: uwarunkowania polityczne, zmiany cywilizacyjne, demokratyzację społeczeństwa, laicyzację oraz ogólny wzrost liczby obiektów wymagających indywidualnej identyfikacji za pomocą nazw własnych. Współcześnie na specyfikę własnej sfery języka mają wpływ procesy globalizacyjne. Na obszarach wiejskich przyczyniają się one m.in. do rozwoju sfery nazewnictwa związanej z dynamicznym i niekontrolowanym postępem cywilizacyjno-kulturowym (por. np. nazwy salonów piękności dla kobiet, nazwy sal i domów weselnych, nazwy salonów gromerskich) oraz powolnego zaniku propriów charakterystycznych dla tradycyjnej wsi (por. np. nazwy terenowe). Ponadto wzrasta popularność globalnych modeli nazwownych odzwierciedlających mody i tendencje panujące wśród średniego i najmłodszego pokolenia mieszkańców (por. Kurek, 2018a, s. 157–158), dla którego kultura Zachodu często staje się źródłem inspiracji nazwownych.

Głównym celem niniejszego artykułu jest próba charakterystyki nazewnictwa funkcjonującego na językowo-kulturowych pograniczach miast i wsi w dobie globalizacji.

Analizie poddano różne typy nazw własnych: antroponimy, toponimy i chrematonimy funkcjonujące na obszarze gminy Wręczyca Wielka i miejscowości okolicznych w powiecie kłobuckim na północy województwa śląskiego. I tak w materiale badawczym znalazło się ponad 100 przezwisk i przydomków, 60 nazw części wsi, ponad 1000 mikrotoponimów oraz 60 nieformalnych nazw sklepów. Wspomniane propria pozyskano w latach 2011–2022 w trakcie nieoficjalnych rozmów z najstarszym i średnim pokoleniem mieszkańców gminy Wręczyca Wielka¹. W analizie uwzględniono również oficjalne nazwy ulic oraz wybrane kategorie chrematonimów, np. oficjalne nazwy sklepów i lokali gastronomicznych, nazwy szeroko pojętych salonów piękności dla kobiet oraz nazwy tzw. domów weselnych. Propria te wyekscerpowano z danych zawartych w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej². Ponadto korzystano z informacji uzyskanych w Urzędzie Gminy we Wręcycy Wielkiej oraz ze źródeł internetowych. Do analizy wszystkich wymienionych typów nazw włączono również wszelkie dane uzyskane od respondentów w trakcie prowadzenia eksploracji terenowej.

Zgodnie z definicją zawartą w „Uniwersalnym słowniku języka polskiego” *pogranicza* to ‘obszar w pobliżu granicy dzielącej pewne przestrzenie’ (USJP). Zmiany społeczne, polityczne i cywilizacyjno-gospodarcze, które na masową skalę rozpoczęły się w Polsce po zakończeniu II wojny światowej, spowodowały, jak twierdzi H. Kurek (2019b, s. 214–215), że współczesną polską wieś można uznać za szczególny rodzaj pogranicza językowo-kulturowego. Pogranicza to, jak pisze wspomniana badaczka, istnieje w konkretnej przestrzeni geograficznej lub wirtualnej, a jego podstawową cechą jest stały kontakt sąsiadujących ze sobą kultur: ludowej, miejskiej i coraz częściej – globalnej. Zdaniem Kureka (2019b, s. 215) „czynnikiem decydującym o wyborze

¹ Materiał gromadzono m.in. z wykorzystaniem metody fokusowej. Szerzej na temat wspomnianego sposobu prowadzenia badań pisała m.in. Helena Grochola-Szczepanek (2006).

² Zob. <https://prod.ceidg.gov.pl/CEIDG/CEIDG.Public.UI/Search.aspx> (dostęp: 5.09.2022).

[jednej z nich – uzup. T.J.] jest wrodzona moc języka pozostającego w kontakcie oraz większa atrakcyjność określonego elementu «innej» kultury”.

Ponieważ w tytule artykułu pojawia się termin *globalizacja*, wymaga on także krótkiej charakterystyki. Jak pisze Edward Lotko (2003, s. 41), trudności w ustaleniu ram definicyjnych wspomnianego pojęcia powoduje jego interdyscyplinary i wieloaspektowy charakter. Zdaniem Kazimierza Ożoga (2011, s. 230) „globalizacja najczęściej jest rozumiana jako ujednoczenie, po pierwsze, systemu sprawowania władzy, mają to być systemy demokratyczne, po wtóre zaś oznacza unifikację gospodarczą, finansową, ekonomiczną i kulturalną”. Ponadto Ożóg (2022, s. 230) podkreśla, że charakteryzowane zjawisko coraz częściej jest utożsamiane z procesem *amerykanizacji*, polegającym na przejmowaniu (np. przez członków wiejskich wspólnot językowo-kulturowych) szeroko pojętej kultury Zachodu.

Jak już wspomniano, przedmiot analizy stanowią nazwy własne. Na określenie ich ogółu, za E. Rzetelską-Feleszko (2005a, s. 212), użyto terminu *nazewnictwo*.

Temat przemian językowo-kulturowych wsi był wielokrotnie podejmowany przez polskich badaczy i polskie badaczki. Zagadnienie to pojawiło się w pracach m.in. Zuzanny Topolińskiej (1990), Haliny Kurek (1995; 2003; 2018a; 2018b; 2019b), Józefa Kąsia (2001), Haliny Pelcowej (1998; 1999; 2001; 2002; 2016; 2019), Renaty Kucharzyk (2001; 2002; 2012), Kazimierza Ożoga (2007; 2011) i Heleny Grocholi-Szczepanek (2007; 2013).

Ewolucja własnej sfery języka stanowiła z kolei przedmiot zainteresowań m.in. Kazimierza Długosza (1994), Ewy Rzetelskiej-Feleszko (1998a; 1998b; 2001), Bogusława Nowowiejskiego (2006), Adama Siwca (2012), Ewy Oronowicz-Kidy (2012; 2015; 2019), Agnieszki Myszkowej (2016) i Haliny Kurek (2019a).

Jak już sygnalizowano, zgromadzony materiał onimiczny pochodzi z obszaru gminy Wręczyca Wielka i kilku miejscowości okolicznych w powiecie kłobuckim. Wspomnianą jednostkę podziału administracyjnego tworzy 26 wsi o łącznej powierzchni ponad 147 km². Charakteryzowana gmina znajduje się w bliskim sąsiedztwie czterech miast: Częstochowy, Kłobucka, Krzepic i Blachowni, w których okoliczni mieszkańcy często znajdują zatrudnienie. Większość z wymienionych miast zapewnia młodzieży z terenu opisywanej gminy dostęp do edukacji na poziomie średnim. Ponadto w Częstochowie funkcjonuje kilka uczelni wyższych³.

Gmina Wręczyca Wielka mieści się w zasięgu występowania dialektu małopolskiego. Należy jednak podkreślić, że obecnie w języku autochtonów nie ma konsekwencji w zachowaniu cech gwarowych – nawet u osób powyżej 90. roku życia (por. Jelonek, 2018a, s. 43–53; Karaś, 2010). Polszczyzna mówiona mieszkańców gminy ilustruje dynamiczną ekspansję kodu ogólnego, jaka dokonuje się w języku użytkowników wiejskiego typu kultury.

³ Szczegółową charakterystykę terenu badań autor przedstawił w odrębnym opracowaniu (zob. Jelonek, 2018a, s. 23–41).

Charakteryzowaną gminę można uznać za przykład językowo-kulturowego pogranicza miasta i wsi. Potwierdza to nie tylko funkcjonowanie na wspomnianym obszarze reliktywów dawnej gwary i polszczyzny ogólnej, lecz także przejmowanie przez członków mikrowspólnoty wzorców kulturowych typowych dla mieszkańców pobliskich miast (por. Kurek, 2019b, s. 214). Na specyfikę omawianego pogranicza mają wpływ także takie czynniki, jak postępujący proces urbanizacji wsi, np. sukcesywne wytyczanie nowych ulic w poszczególnych miejscowościach, oraz duży odsetek migracji ludności miejskiej na teren gminy. I tak na przykład w 2021 roku zameldowania z miast w gminie stanowiły 66,5% ogółu zameldowań⁴. Warto również wspomnieć o tym, że niektóre wsie, np. Kalej, Szarlejkę i Nową Szarlejkę, określa się nawet mianem tzw. sypialni Częstochowy. Migranci, zdaniem autochtonów, zazwyczaj nie chcą asymilować się z rdzennymi członkami mikrowspólnoty. Potwierdza to m.in. relacja mieszkanki Klepaczki, por.

Ci ludzie z Częstochowy, oni są inni. Jedna pani oświadczyła nawet, że ona ze wsią nie chce mieć nic wspólnego. Te osoby nie utrzymują kontaktu ze wsią. Szliśmy jednego roku z kołędą, a oni zamknęli przed nami bramę. Ta brama się pięknie przed nami zamykała, automatycznie się przed nami zamykała. Mogli już drzwi nie otworzyć.

Trzeba też wspomnieć o tym, że na obszarze gminy Wręczyca Wielka do tej pory funkcjonują elementy tradycyjnej kultury ludowej, np. strój, obrzędy, które, jak stwierdza Ludmiła Pilecka (2008, s. 35), można obserwować głównie podczas różnego rodzaju świąt kościelnych. O archiwizację dorobku kulturowego i krzewienie dawnych tradycji regionu dba przede wszystkim Gminny Ośrodek Kultury, który organizuje m.in. Festiwal Folklorystyczny Powiatu Kłobuckiego.

W kontekście kultury ludowej warto wspomnieć także o tym, że na terenie gminy działa kilkanaście Kół Gospodyń Wiejskich. Obecnie funkcjonowanie większości z nich można śledzić m.in. w mediach społecznościowych, np. na portalu Facebook, gdzie członkinie zamieszczają liczne fotografie lub krótkie filmiki m.in. z tzw. challenge'ów, czyli wirtualnych wyzwań, w których biorą udział. Zdaniem wielu respondentek, szczególnie przedstawicielek najstarszego pokolenia, specyfika aktywności współczesnego KGW znacznie odbiega od pierwotnej misji wspomnianej organizacji, por.

Ja pamiętam te stare, dawne koła i widzę to, co jest dzisiaj. To, co się teraz robi w kole, to dla zysku. Dawniej się tak robiło, bo taki był zwyczaj, tak robili dziadkowie. Teraz to najpierw jest ważny pieniądz, potem wyszukuje się dochodowe tradycje. Z tego się taka komercja zrobiła. Najwięcej zarobić to można na kołędzie i dożynkach.

Przeobrażenia KGW odzwierciedlają transformację tradycyjnego wiejskiego systemu kulturowego. Uwypukla to m.in. nowa, dostosowana do współczesnych czasów i zadań, wersja stroju członkiń KGW, por. *no mają teraz takie tiszerty jednakowe*. Są to często koszulki z niewielkimi nadrukami, które nawiązują do różnorodnych, ludowych

⁴ Obliczenie wykonane przez autora na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego, zob. <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/start> (dostęp: 5.09.2022).

motywów zdobniczych. Niektóre członkinie KGW można spotkać w bardziej odświeżonych strojach, ale jak stwierdza dyrektor jednego z ośrodków kultury w Częstochowie:

[...] nakupią tych strojów na Krupówkach i wielką kulturę ludową uprawiają. Poszukać im się nie chce, jak wyglądały stroje z ich regionów.

Modyfikacjom ulegają także obchody tradycyjnych uroczystości. Na przykład w programie dożynek zorganizowanych przed KGW i OSP w Klepaczce w sierpniu 2022 roku znalazły się m.in. takie atrakcje jak: szukanie kota w worku oraz wybór miss i mistera dożynek. Oprócz wiejskiego stołu z tradycyjnymi potrawami i napojami był też „bogato zaopatrzony bufet”, na który składał się grill, ciasto, lane piwo i bigos. Uroczystość z okazji zakończenia zbioru zbóż zwieńczyła zabawa taneczna prowadzona przez DJ-a Patryka. Warto podkreślić, że mieszkańcy badanego regionu są świadomi zmian, które dokonały się w krajobrazie kulturowym gminy Wręczyca Wielka, por.

To już nie jest ta wieś, co była, ale nie jest też miasto, nie ma teraz takiej granicy jak dawniej. W mieście krowy nie spotkasz, na wsi też już nie spotkasz, do zoo trzeba iść, żeby krowę oglądać.

Na podstawie analizy zgromadzonego materiału onimicznego można stwierdzić, że propria sfera języka odzwierciedla specyfikę pogranicza językowo-kulturowego miasta i wsi. Na obszarze gminy Wręczyca Wielka funkcjonuje obok siebie nie tylko nazewnictwo charakterystyczne dla dawnej, tradycyjnej wsi (np. przezwiska i przydomki, mikrotoponimy), lecz także nazwy własne związane z kulturą miejską i globalną (np. nazwy ulic i chrematonimy).

Analizując wypowiedzi respondentów, można stwierdzić, że wciąż jedną z najbardziej produktywnych kategorii nazw własnych, mimo procesu „tzw. urbanizowania się polskiej wsi i kultury” (Kurek, 2019b, s. 214), stanowią przezwiska i przydomki⁵, por. np. *Gryzoń, Bochen, Mamuśka, Arab, Zuberek, Boso przez Piłę, Tornado, Didżej Jamioł, Jurand ze Spychowa, Billaden, Mama C, Zgrabna, Aleksis, Dzionkowa, Sobki, Diabły, Czarne Pięty, Kitaje*. Jak pisze Beata Ziajka (2014, s. 339), „w małych miejscowościach nieoficjalne nazwania z powrotem konkurują z imionami i nazwiskami, stanowiąc często najistotniejszy element identyfikacyjny osoby”. Potwierdzają to informacje uzyskane od respondentów, por.

No na tego naszego listonosza w [...] to mówią **Billaden**, bo on do Billadena podobny. Ale jak on ma na nazwisko, to ja nie wiem.

Ja to się muszę dobrze zastanowić, jakie ona ma nazwisko, bo ja nie wiem. Wszyscy mówią na nią we wsi **Dzionkowa**, bo to żona chłopca, co go przezywali **Dzionek**.

Zdaniem Ziajki (2014, s. 339) „niesłabnąca popularność przezwisk i przydomków w wiejskiej społeczności językowo-kulturowej jest [...] uwarunkowana tym, co je różni od systemu oficjalnego, czyli całą nadbudową pragmatyczno-psychologiczną”.

⁵ Ze względu na specyfikę nieoficjalnych antroponimów autor celowo pominął informacje na temat tego, w której miejscowości funkcjonuje dane przezwisko.

Przezwiiska i przydomki mieszkańców gminy Wręczyca Wielka odzwierciedlają także językowo-kulturową specyfikę pogranicza, a przede wszystkim złożoną mentalność członków wiejskich mikrowspólnot (por. przywiązanie do tradycji, otwarcie na „nowe”). Warto też podkreślić, że z jednej strony nieoficjalne antroponimy często utrwalają fonetyczne i leksykalne cechy gwarowe (np. *Copa*, por. ap. gw. *czapa* ‘czapka’ SGP), a z drugiej – inspiracją dla wielu z nich staje się coraz częściej kultura Zachodu (por. Ornowicz-Kida, 2019), np. *Didziej Jamioł*.

Za kategorię nazewniczą pograniczy językowo-kulturowych, która funkcjonuje głównie w polszczyźnie mówionej najstarszego pokolenia, należy uznać nazwy części wsi, por. np. *Górka*, *Biegun*, *Pasterniki* (por. ap. gw. *pasternik* ‘pastwisko’ MSGP), *Hyrowska* (por. nw. *Hyra* ‘nazwisko mieszkańca’), *Dziadownia* (por. ap. *dziad*) (Truskolasy), *Żabielnia*, *Kolonia Młyńska*, *Osiedle Bednarzy* (Klepaczka), *Przed Mostem*, *Za Mostem*, *Pod Lasem* (Nowiny), *Cipuchy*, *Cyganka* (Węglowice). Charakteryzowana grupa nazw – w przeciwieństwie do nieoficjalnych antroponimów – nie stanowi jednak współcześnie produktywnej klasy *propriów*. Postępujący proces urbanizacji gminy Wręczyca Wielka powoduje, że często prastary, nazewniczy podział wsi zastępują oficjalne nazwy ulic, które niejednokrotnie nawiązują do miejskich wzorców kulturowych⁶ (por. Kurek, 2019b, s. 214), por. np. ulice: *Spokojna*, *Wczasowa*, *Rekreacyjna*, *Letniskowa* (Borowe), *Spacerowa*, *Wesoła* (Grodzisko), *Księżycowa*, *Parkowa*, *Tęczowa* (Wręczyca Wielka). Potwierdzają to informacje uzyskane od jednej z respondentek, por.

Kiedyś to była wieś Hutka i ona dzieliła się na Ziętki, Górę, Dół i Rudnik. Teraz to trzeba mieć mapę. Ziętki to ulica Leśna, Góra to ulica Górna i trochę Główniej, Dół to ulica Dolna, a Rudnik to kawałek ulicy Długiej pod Kałmukami.

W kontekście wyznaczania ulic w obrębie wsi i nadawania im oficjalnych nazw warto również wspomnieć o sytuacji, kiedy to współcześni mieszkańcy Długiego Kąta część miejscowości zaczęli określać mianem *Manhattanu*. Jedna z respondentek, próbując wskazać motywację semantyczną wspomnianego onimu, stwierdziła, że *jest to ulica VIP-ów, biznesmenów, jest monitorowana*.

Kolejną grupę nazewniczą pogranicza językowo-kulturowego, która funkcjonuje głównie w polszczyźnie mówionej średniego i najstarszego pokolenia mieszkańców, stanowią mikrotoponimy⁷, np. *Bednarkowe* (por. nw. *Bednarek*; Brzezinki), *Bomba* (Koski/Kuleje), *Boża Męka* (Bieżeń/Borowe), *Fazaniec* (por. ap. gw. *fazan* ‘ptak – bażant’ MSGP; Wręczyca Wielka), *Gliniak* (Grodzisko/Nowiny), *Koło Fisiowej Kapliczki* (por. nw. *Fiś* ‘nazwisko mieszkańca’; Kuleje), *Kozłowiec* (Truskolasy), *Lisie Jamy* (Bieżeń), *Mokradła* (Brzezinki/Piła II), *Owsiska* (Kalej/Wręczyca Wielka), *Soleckie* (Wydra), *Żarnowiec* (Piła II). Bogactwo i różnorodność wspomnianych nazw terenowych odzwierciedla krajobraz dawnej wsi zdominowany przez kulturę agrarną. Przed transformacją

⁶ Czasami dawne nazwy części wsi zostają utrwalone w oficjalnych nazwach ulic.

⁷ Szerzej na temat mikrotoponimów autor pisze w dwu odrębnych opracowaniach (zob. Jelonek, 2018a; 2018b).

ustrojową charakteryzowana grupa nazewnicza odgrywała istotną rolę w procesie komunikacji mieszkańców, mikrotoponimy desygnowały bowiem różnego rodzaju obiekty fizjograficzne (np. pola, łąki) związane z rolnictwem stanowiącym podstawowe źródło utrzymania członków mikrowspólnoty. Współcześnie nazwy te funkcjonują głównie we wspomnieniach średniego i najstarszego pokolenia. Coraz częściej ich miejsce w polszczyźnie mówionej zajmują numery poszczególnych działek.

Kolejną grupę onimów w zgromadzonym materiale badawczym stanowią nazwy różnego rodzaju sklepów, np. spożywczych, przemysłowych, monopolowych, papierniczych. Należy je podzielić na dwie grupy. Pierwszą z nich tworzą oficjalne określenia lokali handlowych, które zazwyczaj nie funkcjonują w polszczyźnie mówionej (zob. Jelonek, 2021a, 2021b). Można je spotkać natomiast na różnego rodzaju szyldach reklamowych, na paragonach z kas fiskalnych lub na pierwszych stronach tzw. gazetki promocyjnych, por. np. *Ewa* (Kuleje i Zamłynie), *Kowalik* (Truskolasy i Wręczyca Wielka), *Michaela* (Truskolasy), *Max* (Truskolasy), *Bambini* (Wręczyca Wielka), *A.B.C.* (Borowe), *ATN* (Szarlejka), *Pattika* (Truskolasy i Wręczyca Wielka), *Radex* (Puszczew), *Kram* (Truskolasy), *Najtaniej w mieście...* (Truskolasy), *Trendy Moda* (Wręczyca Wielka), *Dream Toys* (Wręczyca Wielka). Nazwy te coraz częściej utrwalają obcojęzyczne wersje imion lub stanowią pożyczki leksykalne – głównie z języka angielskiego. Często mają też postać hybryd z obcymi formantami lub utrwalają symbole literowe, co, zdaniem E. Oronowicz-Kidy (2019, s. 492), należy uznać za typowy, zachodni model globalny.

Drugą grupę tworzą natomiast nieoficjalne nazwy sklepów funkcjonujące w polszczyźnie mówionej przede wszystkim średniego i najstarszego pokolenia (zob. Jelonek, 2022). Większość tego typu nazw stanowi formacje analityczne z elipsą członu nadrzędnego – rzeczownika *sklep*, por. np. *U Klimaski* (por. nw. *Klimas* ‘nazwisko mieszkanki’, Czarna Wieś), *U Miary* (por. nw. *Miara* ‘nazwisko mieszkańca’, Truskolasy), *U Zerkowej* (por. nw. *Zelek* ‘nazwisko mieszkanki’, Puszczew), *U Gutka* (por. nw. *Gustaw* ‘imię mieszkańca’, Grodzisko), *U Hieny Cmentarnej* (por. nw. *Hiena Cmentarna* ‘przezwisek mieszkanki’), *U Januska* (por. nw. *Janusz* ‘imię mieszkańca’, Węglowice), *Do Dody* (por. nw. *Doda* ‘przezwisek mieszkanki’), *Koło Apteki* (Truskolasy), *Koło Kościoła* (Truskolasy/Kuleje), *W Stodole* (Hutka). I tak na przykład sklep spożywczy *Pattika* w polszczyźnie mówionej mieszkańców Truskolas jest desygnowany często jako sklep *U Miary*. Z kolei sklep odzieżowy *Trendy Moda* we Wręcycy Wielkiej funkcjonuje w języku mówionym jako sklep *U Tolla*. Oficjalne i nieoficjalne nazwy lokali handlowych odzwierciedlają przenikanie się trzech typów kultur w nazewnictwym krajobrazie gminy Wręczyca Wielka.

Specyfikę językowo-kulturowego pogranicza miasta i wsi potwierdzają nie tylko dotychczas omówione antroponimy, toponimy i chrematonimy. Współcześnie na terenie gminy można zaobserwować również przyrost nazw obiektów, które odzwierciedlają potrzeby i upodobania mieszkańców wsi XXI wieku – przede wszystkim najmłodszego i średniego pokolenia. Mowa tutaj o różnego rodzaju obiektach usługowych, których nazwy należy zaliczyć, za Arturem Gałkowskim (2008), do chrematonimii

marketingowej. Trzeba też zaznaczyć, że określenia wspomnianych lokali nie funkcjonują już tylko w przestrzeni wsi, ale także w przestrzeni wirtualnej, np. w mediach społecznościowych. To z kolei powoduje, że często twórcy nazw zwracają uwagę na globalne zwyczaje i zachowania językowe, por.

Chciałam, żeby to miejsce było strefą piękna i relaksu, wybrałam angielską nazwę „Beauty Zone”. W sumie to mąż mi doradzał i razem stwierdziliśmy, że będzie lepiej się prezentować, polskich nazw było bardzo dużo, a takiej jeszcze tutaj nie było. Ważna jest też reklama w Internecie i prestiż.

I tak pierwszą grupę wspomnianych chrematonimów stanowią nazwy lokali gastronomicznych typu *fast food*, np. *Grill u Farmera*, *Family Pub*, *Pizzeria Kmicic Truskolasy* (Truskolasy), *Pizzeria Wypas*, *Adoro La Pizza*, *Antalya Kebab* (Wręczyca Wielka), *Kebab Bar „Keb&Salad”* (Panki). Nazwy te utrwalają przede wszystkim informacje na temat specyfiki serwowanych dań, po które chętnie sięga najmłodsze pokolenie wsi, często zafascynowane tradycjami kulinarnymi zachodniej Europy i krajów azjatyckich.

Kolejną, zróżnicowaną grupę onimów tworzą nazwy różnego rodzaju salonów piękności dla kobiet, np. *Studio Figura Truskolasy*, *Salon Piękności Euforia*, *Fitness Lux*, *Beauty Zone* (Truskolasy), *Salon kosmetyczny „Ann”* (Zamłynie), *Magnolia Nails*, *EkoGabinet Kosmetyczny „Bliżej Natury”*, *Studio Urody*, *PAZNOKCIE & RZĘSY. NEONOWE studio* (Wręczyca Wielka), *Beauty Room* (Czarna Wieś). Nazwy te często powielają globalne modele nazewnicze. Odzwierciedlają one także zmiany w mentalności młodych mieszkanki wsi. Potwierdza to m.in. obserwacja 84-letniej mieszkanki Hutki, por.

mũ̃⁸ boże⁹ ɨ⁹ tero to kob'itytɨ dbajũ̃m o šeb'je | ŋe tag ɨag' dovnũ̃ | do fryz'jera xoʒi | do kosmetyčki xoʒi | na paznokće xoʒi | brvi se zrob'i ɨešče še otxuʒo bo za grũbo | na auerob'iki ɨakɨeš xoʒi.

Na koniec warto również wspomnieć o nowej grupie chrematonimów, która funkcjonuje na pograniczach miast i wsi – nazwach tzw. domów weselnych. Obiekty te nie tylko specjalizują się w organizacji przyjęć, lecz także zapewniają bazę hotelową dla gości. Pojawienie się tego typu lokali odzwierciedla przeobrażenia regionu, dawniej bowiem wesela na wsiach organizowano głównie w domach prywatnych, a nieco później – na przykład w domach ludowych bądź w remizach strażackich. Propria z tej grupy tworzą zróżnicowaną grupę nazewniczą, por. *Gracja. Imprezy okolicznościowe* (Zamłynie), *Sala Diamentowa*¹⁰ (Wręczyca Wielka), *Athena*, *Kryształowa* (Panki), *Sala przyjęć okolicznościowych Arenda* (Szarlejska), *Sale przyjęć okolicznościowych Dwa stawy & Złote Piaski* (Łobodno). Na podstawie informacji uzyskanych od właścicieli wspomnianych lokali można stwierdzić, że nazwy te mają przede wszystkim odzwierciedlać luksus, który gwarantują nowożeńcom i gościom poszczególne domy weselne, por.

⁸ Wypowiedź respondentki zapisano fonetycznie, stanowi ona bowiem przykład polszczyzny mówionej najstarszego pokolenia gminy Wręczyca Wielka. System fonologiczny i fonetyczny gwary gminy Wręczyca Wielka autor przedstawił w odrębnym opracowaniu (zob. Jelonek, 2018a, s. 50–53).

⁹ Typy pauz w transkrypcji fonetycznej wprowadzono za H. Kurek (1979, s. 15–16).

¹⁰ Wspomniany lokal oferuje organizację różnego rodzaju uroczystości w trzech salach, z których każda ma swoją nazwę własną, por. *Sala Diamentowa*, *Sala Kryształowa*, *Sala Pałacowa*.

W naszym życiu są okazje szczególne, które warto celebrować. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom i potrzebom naszych Gości i Klientów stworzyliśmy salę, która swym klimatem i urokiem, szczególnym chwilom Waszego życia nada oprawę godną oczekiwań, ponieważ u nas klient jest najważniejszy (Sala, 2023).

Zapraszamy do organizacji niepowtarzalnych i wyjątkowych, przyjęć weselnych, urodzinowych, komunii, chrzcin, imienin i wszelkich innych przyjęć w pełnych elegancji i nowoczesnych wnętrzach Sali Diamentowej¹¹ (Sala, 2023).

Na podstawie analizy zgromadzonego materiału onimicznego można stwierdzić, że zróżnicowanie sfery propriальной odzwierciedla specyfikę językowo-kulturowego pogranicza miasta i wsi w dobie globalizacji. Należy też podkreślić, że niniejszy artykuł ma jedynie charakter szkicu, a podjęty problem badawczy wymaga dalszych, pogłębionych analiz.

Mieszkańcy gminy Wręczyca Wielka żyją w kilku przestrzeniach nazewniczych. Pierwszą z nich tworzą onimy związane z tradycyjną, dawną wsi. Są to nazwy o charakterze nieoficjalnym, funkcjonujące głównie w polszczyźnie mówionej członków mikrowspólnoty. Do wciąż produktywnych kategorii onimicznych z analizowanej grupy należy zaliczyć przezwiska (często inspirowane bohaterami reprezentującymi szeroko pojętą kulturę Zachodu) oraz nieoficjalne nazwy wiejskich sklepów. W tym miejscu warto wspomnieć, że nazwy części wsi oraz mikrotoponimy nie stanowią obecnie produktywnej klasy nazw. Pojawiają się one w polszczyźnie mówionej średniego i najstarszego pokolenia, ale coraz częściej stanowią bierny zasób onimów.

Druga przestrzeń nazewnicza odzwierciedla postępujący proces urbanizacji i upodabniania się mikrowspólnoty do miasta, por. np. nadawanie nazw wiejskim ulicom i placom. Wspomniane nazwy ulic i placów niejednokrotnie powielają miejskie wzorce kulturowe (por. Kurek, 2019, s. 214).

W XXI wieku do omówionych przestrzeni dołączyła kolejna. Sfera ta, szczególnie bliska najmłodszemu pokoleniu mieszkańców wsi, odzwierciedla globalne zwyczaje, zachowania i mody językowe, które są widoczne przede wszystkim w różnorodnych nazwach obiektów związanych z postępowaniem cywilizacyjnym. Jest wysoce prawdopodobne, że w związku z wymianą międzypokoleniową wspomniane propria będą dominowały w nazewniczym krajobrazie gminy Wręczyca Wielka.

Skróty

ap. – appellativum
gw. – gwarowe
nw. – nazwa własna
uzup. – uzupełnienie

¹¹ W cytatach zachowano oryginalną interpunkcję.

Bibliografia

- Długosz, K. (1994). Wpływ języków obcych na powstawanie współczesnych nazw własnych. W: S. Gajda, Z. Adamiszyn (red.), *Przemiany współczesnej polszczyzny. Materiały konferencji naukowej Opole 20–22.09.1993 r.* (s. 271–276). Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich.
- Dubisz, S. (red.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego* (t. 3). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gałkowski, A. (2008). *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej. Onomastyczne studium porównawcze na materiale polskim, włoskim, francuskim*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Grochola-Szczepanek, H. (2006). Badania fokusowe mowy mieszkańców wsi. *Socjolingwistyka*, 20, 19–35.
- Grochola-Szczepanek, H. (2007). Wpływ przemian społecznych i kulturowych na mowę mieszkańców wsi (na przykładzie wsi Rzepiska). W: J. Sierociuk (red.), *Gwary dziś*, 3 (*Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*) (s. 167–174). Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Grochola-Szczepanek, H. (2013). Badania języka mieszkańców wsi w kontekście przemian społecznych. *Socjolingwistyka*, 28, 43–53.
- Jakus-Borkowa, E. (1987). *Nazewnictwo polskie*. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu.
- Jelonek, T. (2018a). *Językowo-kulturowy obraz wsi i jej mieszkańców utrwalony w mikrotoponimach*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Jelonek, T. (2018b). *Słownik mikrotoponimów gminy Wręczyca Wielka*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Jelonek, T. (2021a). Językowe świadectwa przemian społeczno-kulturowych w środowisku wiejskim (na przykładzie nazw sklepów w gminie Wręczyca Wielka w powiecie kłobuckim). W: E. Horyń, E. Młynarczyk (red.), *Dialog z Tradycją* (t. 9, s. 167–181). Kraków: Collegium Columbinum.
- Jelonek, T. (2021b). Tradycje nazewnictwa wsi a globalizacja (na przykładzie nieoficjalnych nazw sklepów w gminie Wręczyca Wielka). W: K. Jurczak, I. Piechnik (red.), *Tradycje między Wschodem a Zachodem* (s. 118–133). Kraków: Avalon.
- Jelonek, T. (2022). Nieoficjalne nazwy sklepów w środowisku wiejskim (na przykładzie gminy Wręczyca Wielka w powiecie kłobuckim). *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, 17, 102–112. DOI: 10.24917/20831765.17.7.
- Karaś, H. (2010). Dialekt małopolski wczoraj i dziś. W: H. Karaś (red.), *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*. <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-malopolski&l3=dialekt-malopolski-wczoraj-i-dzis> (dostęp: 4.02.2023).
- Kąs, J. (2001). Metodologia badań leksyki gwarowej w kontekście współczesnych przemian kulturowych i społecznych. W: J. Sierociuk (red.), *Gwary dziś*, 1 (*Metodologia badań*) (s. 191–200). Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Kucharzyk, R. (2001). Gwara w ocenie jej użytkowników. *Język Polski*, LXXXI, 98–103.
- Kucharzyk, R. (2002). Język wsi z perspektywy autochtonów. W: S. Gala (red.), *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Karolowi Dejniewi* (s. 277–286). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Kucharzyk, R. (2012). O potrzebie socjolingwistycznego badania zmian w słownictwie gwarowym. W: H. Kurek (red.), *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym. Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Słowistów Mińsk 2013* (s. 67–76). Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Kurek, H. (1979). Zasady zapisu tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa. W: B. Dunaj (red.), *Wybór tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa* (s. 15–16). Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Kurek, H. (1995). *Przemiany językowe wsi regionu krośnieńskiego. Studium socjolingwistyczne*. Kraków: Universitas.
- Kurek, H. (2003). *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*. Kraków: Universitas.
- Kurek, H. (2018a). Globalizacja a językowo-kulturowe przemiany polskiej wsi. W: Z. Greń (red.), *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 13, t. 2: *Językoznawstwo. Prace na XVI Międzynarodowy Kongres*

- Ślawistów w Belgradzie 2018* (s. 155–162). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Kurek, H. (2018b). Słownictwo gwarowe w epoce globalizacji. W: R. Przybylska, M. Rak, A. Kwaśnicka-Janowicz (red.), *Historia języka, dialektologia i onomastyka w nowych kontekstach interpretacyjnych* (s. 203–209). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kurek, H. (2019a). *Przemiany fleksji nominalnej w polszczyźnie przelomu wieków XX i XXI*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kurek, H. (2019b). Współczesna polska wieś – pogranicze języków i kultur. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, 47, 209–217. DOI 10.26485/RKJ/2019/67/14.
- Lotko, E. (2003). O globalizacji na gruncie językoznawstwa. W: R. Mrózek (red.), *Horyzonty edukacji językowej, literackiej i kulturowej* (s. 41–49). Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie.
- MSGP – Wrocław, J. (red.). (2010). *Mały słownik gwar polskich*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Myszka, A. (2016). *Urbanonimia Rzeszowa. Językowo-kulturowy obraz miasta*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Nowowiejski, B. (2006). Inspiracje kulturowe we współczesnym nazewnictwie polskim. W: Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz (red.), *Onimizacja i apelatywizacja* (s. 309–316). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Oronowicz-Kida, E. (2012). Wpływ przemian kulturowocywilizacyjnych na przezwiska mieszkańców południowowschodniej Rzeszowszczyzny. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria Filologiczna, Dydaktyka*, 7, 167–176.
- Oronowicz-Kida, E. (2015). Interferencje kulturowe w oficjalnych nazwach wiejskich ulic w województwie podkarpackim. W: I. Sarnowska-Giefing, M. Balowski, M. Graf (red.), *Funkcje nazw własnych w kulturze i komunikacji* (s. 469–477). Poznań: Instytut Naukowo-Wydawniczy „Majuscula”.
- Oronowicz-Kida, E. (2019). Globalizacja w języku mieszkańców południowo-wschodniej Rzeszowszczyzny (na przykładzie nazw własnych). W: A. Rygotowicz-Kuźma, K. Rutkowski (red.), *Nazwy własne w języku, literaturze i kulturze. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Zofii Abramowicz* (s. 489–501). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Ożóg, K. (2007). Konteksty kulturowe współczesnej polszczyzny wsi. W: J. Sierociuk (red.), *Gwary dziś*, 4 (*Konteksty dialektologii*) (s. 213–220). Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Ożóg, K. (2011). *Polszczyzna przelomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*. Rzeszów: Biblioteka Frazy.
- Pelcowa, H. (1998). Zmiany językowe jako problem badawczy współczesnej dialektologii. W: S. Gala (red.), *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii* (s. 105–117). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Pelcowa, H. (1999). Przeszłość w językowym obrazie świata współczesnej wsi. W: A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), *Przeszłość w językowym obrazie świata* (s. 253–267). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Pelcowa, H. (2001). Metodologia badań leksyki gwarowej u schyłku XX wieku. W: J. Sierociuk (red.), *Gwary dziś*, 1 (*Metodologia badań*) (s. 183–189). Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Pelcowa, H. (2002). Dialektologia wobec wyzwań XXI wieku. W: S. Gala (red.), *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Karolowi Dejniewi* (s. 383–392). Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Pelcowa, H. (2016). Tendencje globalizacyjne w języku i kulturze a koncepcja „małych ojczyzn”. W: H. Kurek, M. Świącicka, M. Peplińska (red.), *Globalizacja a przemiany języków słowiańskich* (s. 89–99). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Pelcowa, H. (2019). Zmiany językowe we współczesnej wsi (na wybranych przykładach z Lubelszczyzny). W: B. Grabka, R. Kucharzyk, A. Tyrpa (red.), *Studia Dialektologiczne V* (s. 307–314). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Pilecka, L. (2008). Historia miejscowości. W: L. Pilecka, B. Roszak, S. Wrzesiński, *Truskolasy dawniej i dziś* (s. 18–44). Truskolasy: Zespół Szkół im. S. Ligonia w Truskolasach dzięki wsparciu finansowemu Rady Gminy Wręczyca Wielka.

- Reichan, J., Urbańczyk, S. (red.). (1993). *Słownik gwar polskich* (t. IV, z. 3). Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego.
- Rzetelska-Feleszko, E. (1998a). Zmiany cywilizacyjne a zmiany nazewnicze. W: E. Jakus-Borkowa, K. Nowik (red.), *Najnowsze przemiany nazewnicze* (s. 33–38). Warszawa: Wydawnictwo Energeia.
- Rzetelska-Feleszko, E. (1998b). *Zmiany zachodzące w nazewnictwie w wieku XX*. W: H. Dalewska-Greń, J. Rusek, J. Siatkowski (red.), *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 9, *Językoznawstwo: Prace na XII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Krakowie 1998* (s. 263–268). Warszawa: Wydawnictwo Energeia.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2001). Ewolucja polskich nazw własnych w XX wieku. W: S. Dubisz, S. Gajda (red.), *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju* (s. 167–172). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2005a). Czy trzeba albo czy można ingerować w *nomina propria*. W: S. Gajda, A. Markowski, J. Porayski-Pomsta (red.), *Polska polityka komunikacyjnojęzykowa wobec wyzwań XXI wieku* (s. 212–216). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2005b). Przedmowa. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 9–11). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Sala (2023). Sala Diamentowa, <https://sala-diamentowa.pl/o-nas> (dostęp: 5.02.2023).
- SGP – Reichan, J., Urbańczyk, S. (red.). (1993). *Słownik gwar polskich* (t. IV, z. 3). Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego.
- Siwec, A. (2012). *Nazwy własne obiektów handlowo-usługowych w przestrzeni miasta*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Topolińska, Z. (1990). Charakter i dynamika językowych procesów integracyjnych w powojennej Polsce. *Socjolingwistyka*, 9, 29–35.
- USJP – Dubisz, S. (red.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego* (t. 3). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wrocnicz, J. (red.). (2010). *Mały słownik gwar polskich*. Kraków: Wydawnictwo Lexis.
- Ziajka, B. (2014). *Językowo-kulturowy obraz świata społeczności wiejskiej utrwalony w przezwiskach i przydomkach (na przykładzie nieoficjalnych antroponimów mieszkańców Zagórza i wsi okolicznych w powiecie chrzanowskim)*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

STRESZCZENIE

Słowa kluczowe: pogranicza miast i wsi, język, kultura, globalizacja, nazewnictwo

Głównym celem artykułu jest próba charakterystyki nazewnictwa funkcjonującego na pograniczach miast i wsi w kontekście tendencji globalizacyjnych. Analizie poddano różne typy nazw własnych: antroponimy, toponimy i chrematonimy. Nazwy te pochodzą z gminy Wręczyca Wielka i miejscowości okolicznych w powiecie kłobuckim na północy województwa śląskiego. W pierwszej części artykułu przybliżono specyfikę językowo-kulturowych pograniczy miast i wsi w dobie globalizacji. W kolejnej części tekstu omówiono nazwy własne charakterystyczne dla wspomnianych pograniczy XXI w. Na podstawie analizy stwierdzono m.in., że mieszkańcy współczesnej wsi funkcjonują w kilku przestrzeniach nazewniczych, które odzwierciedlają przenikanie się trzech typów kultur: wiejskiej, miejskiej i globalnej.

SUMMARY

Linguistic-cultural borders of towns and villages in an era of globalization and their reflection in nomenclature

Keywords: borders of cities and villages, language, culture, globalization, nomenclature

The main purpose of this article is an attempt to characterize the nomenclature functioning at the linguistic-cultural borders of towns and villages in the context of globalization tendencies. The analysis concerns different types of proper names: anthroponyms, toponyms and chrematonyms. These names come from the Wręczyca Wielka commune and neighbouring villages in the Kłobuck powiat, in the north of the Silesian Province. The first section of this article is devoted to the specificity of the borders of towns and villages in an era of globalization. In the second part of the text, the author concentrates on proper names typical to the aforementioned borders in the 21st century. Basing on this analysis, it could be claimed that inhabitants of contemporary villages function at a few nomenclature areas which reflect the interpenetration of three types of culture: rural, urban, and global.